MAQSUD SHAYXZODA IJODIGA QO‘YILGAN TO‘SIQLAR

Qo‘ziboyev Behruz Bahodir o‘g‘li
Ochilov Bahodir Ramozon o‘g‘li
Toshkent davlat transport universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Maqsud Shayxzodaning ijodiga qo‘yilgan to‘siqlar xaqida so‘zlangan, shu to‘siqlarga qaramasdan ijodini davom ettirgani, shunchalik qaltis davrda ijod qilgani xaqida bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: qatag‘on, lager, maxbus, ozodlik, drammaturgiya, ijodiy to‘siqlar.

Аннотация: В данной статье рассказывается о препятствиях на пути творчества Максуда Шейхзаде, о том, как он продолжал свою работу, несмотря на эти препятствия, и как он творил в столь неспокойное время.

Ключевая слова: репрессия, лагерь, заключенный, свобода, драматургия, творческие преграды.

Annotation: This article talks about the obstacles to the work of Maqsud Sheikhzadeh, how he continued his work in spite of these obstacles, and how he created during such a turbulent time.

Key words: repression, camp, prisoner, freedom, dramaturgy, creative barriers.

Qatag‘on davrining achchiq tuzini totgan kishilar azob-uqubat lagerlaridan sog‘-omon qaytib kelganlaridan keyin ko‘rgankechirganlari to‘g‘risida bir og‘iz bo‘lsa ham gapirmay o‘tdilar. Agar ularning aksar qismi lagerdan ozod bo‘lishlari oldida tilxat berganlari va yuraklarida qo‘rg‘oshindek o‘rnashib qolgan hadik tufayli og‘izlariga qulf solib yashagan bo‘lsalar, boshqa birlari mudhish zamonlarni eslab, yana bir bor ezilmaslik, xalq va mamlakatga yangi kuch bilan xizmat qilish uchun chekkan jabrzulmlari haqida churq etmadilar. Shayxzoda qatag‘on qurbonlarining ana shu ikkinchi guruhiga mansub edi. U na biror asarida shu haqda yozdi, na biror do‘stiga yoki yaqin qarindoshiga shu haqda so‘z ochdi. Shuning uchun ham biz uning lagerdagi hayoti to‘g‘risida biror ma’lumotga ega emasmiz. Bizga faqat shu narsa ma’lumki, u hukm qonuniy kuchga kirganidan keyin Irkutsk viloyatidagi lagerlardan biriga jo‘natilgan. Irkutsk - Rossiyaning O‘rta Osiyo bilan tutashgan etaklarida, aniqrog‘i, Sharqiy Sibirning janubiy qismida joylashgan shaharlardan biri. Irkut daryosi Angaraga kelib quyiladigan yerda barpo etilgan bu shahar tarixi 1686 yildan boshlanadi. Bu shaharga borish uchun Toshkentdan Qarag‘anda, Novosibirsk, UlanUde yo‘nalishi bo‘yicha poyezdda yurgandan keyin, Mo‘g‘uliston poytaxti Ulan-Bator tomonga bir oz buriladi. Boyko‘ldan 66 km g‘arbdagi bu shahar tegrasida 1937 yilda Irkutsk viloyati tashkil etilgan. Viloyatda chuvashlar, buryatlar, evenklar va tofalar yashagan. Qatag‘on yillarida bu yerga ko‘plab ukrain, belorus va boshqa millat

vakillari kelib qolgan. 50-yillar qatag‘oni arafasida yangi mehnat-tuzatuv lagerlarini barpo etish zarurati tug‘ildi. 1947 yil 18 fevralda Irkutsk viloyatining Kitoy tuman-bekatida shu shahar nomi bilan atalgan mehnat-tuzatuv lageri qurildi. Tez sur’at bilan barpo etilgan lager 1960 yilga qadar faoliyat ko‘rsatdi.

Shu davrda lagerga yuborilgan 50 mingdan ziyod mahbuslar Sibirning uzoq davom etuvchi ayozli qishida neftni qayta ishlash kombinati, alebastr, g‘isht va non zavodlari, beton kombinati, muzlatgich, tikuv va mebel fabrikalari, Aloqa minisrligining maxsus radiomarkazi, shosse va temir yo‘l, uy-joy qurilishlari va daraxt kesish ishlarida ishladilar. Barhayot zamondoshlarning shahodat berishlariga ko‘ra, Shayxzoda bilan birga O‘zbekiston Telegraf agentligining mas’ul xodimi, tarjimon va jurnalist Nasibulla Habibullayev Irkutskdagi lagerga etap qilingan. Habibulla akaning farzandi, tarix fanlari doktori Nozim Habibullayevning aytishicha, ular poyezdda borayotgan paytlarida yonlaridagi ayblov xulosasida yozilgan “58-modda” degan so‘zdagi 58 raqamining oldiga 1 raqamini qo‘shib qo‘yganlar. Ana shu ayblov xulosasi asosida ularni dastlab siyosiy mahbuslar emas, balkio‘g‘ri va kallakesarlar lageriga joylashtirishgan. Ammo oradan 10-15 kun o‘tgach, siyosiy mahbuslar lageriga yetib kelmagan o‘zbeklarni axtarish ishlari boshlangan va ular topilib, maslakdoshlari yotgan boshqa lagerga olib kelingan. Ma’lum bo‘lishicha, bu lagerda mahbuslarga beriladigan ovqat o‘g‘rilarga atalgan ovqatga nisbatan ancha sifatsiz va to‘yimsiz ekan. Bu holni ko‘rgan Shayxzoda: “Ajabo, sovet davlatida to‘g‘rilar emas, o‘g‘rilar izzat-ikromda yashashadi-ya! Qani endi biror hafta bizga ham o‘g‘rilarlardek munosabatda bo‘lishsa!” - deb hayratlangan ekan. Shayxzodaning qaysi qurilishda ishlagani, nima bilan shug‘ullangani ma’lum emas. Ammo bizga shu narsa ayonki, tergov paytidagi qiynoqlarda Shayxzodaning ko‘zoynagi sinib chil-chil bo‘lganligi sababli u lagerda ko‘zoynaksiz ishlashga ko‘nikkan vaSibirning toza havosida uning ko‘zlari hatto ziyraklashgan. Ammo Ollohning inoyati bilan favqulodda katta iste’dodga ega bo‘lgan, o‘z asarlari bilan o‘zbek madaniyati va ilm-fani taraqqiyotiga bebaho hissa qo‘shgan shoirning ajal tegirmoniga tashlanishi, Sovet davlatining dahshatli lagerlaridan birida qora mehnat bilan shug‘ullanishi chidash mumkin bo‘lmagan adolatsizlik edi.

U Cho‘lpon va Fitrat singari vatandoshlarining fojiali taqdirini o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan bo‘lsa-da, adolat qilichining bu darajada egilishi bilan murosa qila olmadi. Shayxzoda o‘z qismatini, sodir bo‘lgan vaziyatni o‘zgartirish uchun qabih kimsalarning hasad va tuhmatlari orqasida qamalganini asoslab, Moskvadagi oliy darajali idoralarga arizalar yozdi. 1953 yil bahorida lager bo‘ylab “xalqlar dohiysi”ning o‘lganligi xabari tarqaldi. Har kuni Stalinni necha marta bo‘ralab so‘kib ishlayotgan mahbuslar, boshqa lagerlardagi taqdirdoshlari singari, bir necha kun mobaynida ko‘tarinki kayfiyatda yashadilar. Bu, jabrdiydalarning chinakam bayramlari edi. Taxmin qilish mumkinki, Shayxzoda qamalishi arafasida Stalinni ko‘klarga ko‘tarib she’rlar yozganini eslagan, “dohiy”ning o‘limi mamlakat hayotiga qanday ta’sir

koʻrsatishi, oʻz taqdirining qanday hal qilinishi mumkinligi haqida, albatta, oʻylagan. Lagerdagi siyosiy mahbuslar oʻsha bayram kunlaridan boshlab Moskvaga ariza yozishga kirishdilar. Nafaqat mahbuslar, balki ularning ota-onalari ham adolatning singan qilichini tiklab berishni soʻrab Moskvadagi turli idoralar nomiga ketma-ket arizalar yoʻllashdi. Xuddi shunday xatlarni mahbus shoirning onaizori Fotima aya ham koʻz yoshlari bilan yozib, SSSR Yozuvchilar uyushmasi raisi A.A.Fadeyevga va Moskvadagi boshqa mansabdor shaxslarga yubordi.